

Újabb régészeti feltárások Halimbán¹

Az egyes nemzetek kialakulását döntő módon befolyásolta az, hogy ősidőktől kezdve laktak-e ugyanazon a területen, vagy jelenlegi hazájukba költözésükkor kiket találtak ott? Az utóbbi esetben nem volt közömbös tényező az érkező és a helyi lakosok egymáshoz viszonyított száma sem.

Magunkra vonatkoztatva: a magyarság abszolút többsége okozta-e a magyar nép megmaradását, nyelvének győzelmét a helyi lakosság nyelve felett, vagy talán ugor-magyar rokonokat is találtak a Kárpátmedence területén, akikkel itt összeolvadhattak?²

A kérdés tisztázásában az egykorú leírások, a nyelvészek következtetései és más segítségünkre álló tudományos értékű anyag mellett jelentős szerephez jutottak a régészeti feltárások, amelyek a régészet tárgyi anyagán kívül a leghitelesebb embertani anyagot is napvilágra hozták.

A honfoglalás korával kapcsolatos kérdések tisztázásában ma előkelő helyet foglalnak el a Veszprém-megyében folyó feltárások. Itt most arról szólnak, amelyik Halimbán a bauxit bányászásával egyszerre indult meg.

Az első leletekre 1952-ben Téczeli Béla bányaigazgató figyelt fel, amikor a legelső lejtaknát készítették.³ 1952-től—1955-ig a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia együttes támogatásával⁴ a különböző korú leletek mellett feltárássra került egy X—XII. századi köznépi temető, 932 sírral.⁵ E munka befejezésekor azonnal felmerült a halimbai avar, VI—IX. századi régészeti és embertani anyag megismerésének szükségessége, hogy összehasonlítást tehessünk a IX. és a X. század fordulójának korábbi és új anyaga között. Ebből ugyanis kitűnhet, hogy a honfoglaláskori köznépi temető csak a helyi, itt talált és legyőzött lakosság temetője-e, vagy megtalálható benne a honfoglalókhöz tartozó új elem és milyen arányban.

A X—XII. századi temető feldolgozása 1960-ig elkészült, majd könyvalakban megjelent.⁶ 1961-ben megindulhatott a VI—IX. századi avar temető feltárása is,⁷ amely 1965. őszén fejeződött be.⁸

Ma már rendelkezünk azokkal a tudományos eszközökkel, amelyek segítségével a VI—IX. századi temetőből kiválaszthatjuk a IX. századi, tehát a honfoglalást

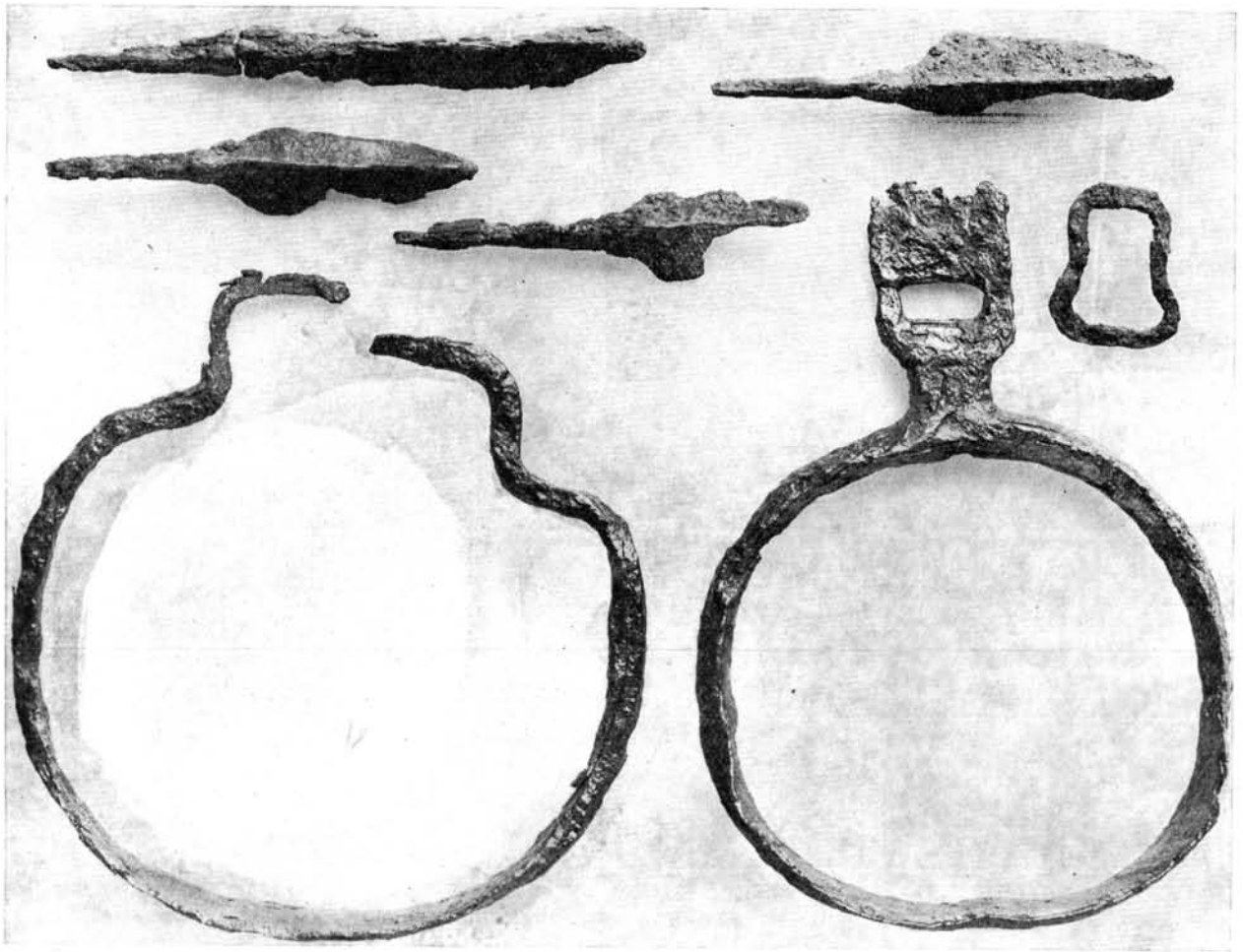
közvetlenül megelőző temetkezéseket. Ezt hasonlíthatjuk össze a halimbai X—XII. századi temető X. századi, azaz honfoglaláskori részével. Az összehasonlításról itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a két temető rész között az egyezések ellenére jelentős különbségek is mutatkoznak. A változást jelentő újat a régészeti és embertani anyagban feltétlenül a honfoglalók javára kell írni.

A kutatás során az egyik fontos kérdés az volt, hogy vajjon felismerjük-e az avar temető benépesedésének kezdő, folyamatos és záró szakaszait. Erre az alábbiakban kaptuk meg a választ. A halimbai mészkőmedence enyhe lejtésű, déli oldalán terül el az a kis földdarab, amely elég vastag volt ahhoz, hogy az ideérkező avarok temetőjüket 570 után⁹ itt nyissák meg. A temető északi és déli szélei felé elvékonyodó föld arra kényszerítette a kis közösséget, hogy halottaikat a VII. század végétől kezdve a temető kevésbé mély talajába helyezték, vagy pedig temetkezéseikkel másodszor és harmadszor is ugyanarra a középterületre térjenek vissza. Az utóbbi helyen keletkezett rétegződés az avarkori temetők közül a relatív időrend megállapítására a legkedvezőbb példát nyújtotta.¹⁰

Az avarkort felölelő teljes temetkezések leggyakrabban kifosztott sírjai mindig a korai részben vannak. Halimbán is szinte csak ezek estek áldozatul. Közép- és későavarkori rátemetkezések azonban bizonyították, hogy temetők a korai avar időben is használatban volt. Nyílhegyek, íj- és tegezborító csontok, néhány nagy-gömbös ezüst fülbevaló, vaskengyel, egy-egy szemes gyöngy maradt csak ránk a kifosztott, legkorábbi halimbai avar sírokból.

A 124. sz. kifosztott sírban például egy kupacba félretolva találtunk rá négy darab háromlú nyílhegyre, két felemás kengyelre és egy kengyelszíjcsatra. A vasakra úgy látszik nem tartottak igényt a sírablók (1. kép.)¹¹.

Az avarkor régebbi szakszának második generációjában a sírok már kifosztatlanok, mindössze a számunkra becses későbbi rátemetkezések rongálták vagy pusztították el a sírok egy-egy részletét. Így a 340—343. sz. sírok közül a 341. számút bolygatták meg a későbbi rátemetkezésekkel (2. kép.), amelyek közül a 341. számú

1. Halimba, avar temető, 124 sír.

1. Halimba, Awarischer Friedhof, Grab 124

1. Halimba, cimetière avar, tombe No 124

1. Халимба, аварский могильник, 124-е погребение

a legrégebbi, a 343. sz. a legfiatalabb temetésű. A 341. számú sír elpusztított anyagából a sírfenekhez tapadva lant-alakú vascsat mellett két szíjvéget találtunk. Ezek rövidék és szélesek.¹² Préselt, ezüst előlapjuk kivágásában átlós kereszttel díszített bronz, illetőleg aranylap alátét van.

Viszonylag korai a 261. sz. férfisír, amelyre később egy gyermeket temettek. Keleti szőnyegmintára emlékeztető préselt nagyszíjvége¹³ és granulációs díszet utánzó préselt kerek övveretei az avarkoron belül az első változással kerülhettek hozzánk.

Fonatos, fogazott nagyszíjvég, két kis- és egy rövid szíjvég a jellemző leletei a 203. sz. sír gyermekcsontvázáinak. A kisszíjvégek vésett lemezein még jól kivehetők az állatalakok stilizált fogazott ábrázolásai.¹⁴

Fonatos, de már fogazás nélküli varkocs-szorító volt a 153. sz. sír férfi koponyája mellett, díszítetlen, kettős-lemezű szíjvégekkel együtt.¹⁵

Préselt varkocsszorítója és fogazás nélküli fonatdíszes övverete volt a 108. sz. sírba temetett férfinak is.

A fenti férfiak sírjaival egykorú női sírokban talált mellékletekről is itt szólnunk.

A 14. sz. sírba temetett halott alatt mélyebben találtuk meg a 15. sz. női csontvázat. A felsőnek csekély melléklete volt, míg az alsóban aranyozott bronz fülbevalópárt, gyöngyöket, díszített ólom orsógombot, csipkézett szájszélű durva edényt és állatcsontot találtunk. A két sír irányításban is különbözik egymástól. A 15. sz. és a mellette azonos irányban fekvő 16. sz. sír néhány előbb mutatott férfisír irányával egyező. A 15. és 16.

sz. sírok fülbevalópárjai a rövidnyakú, kis-gömbös, granulációs arany fülbevalótípushoz tartoznak.¹⁶

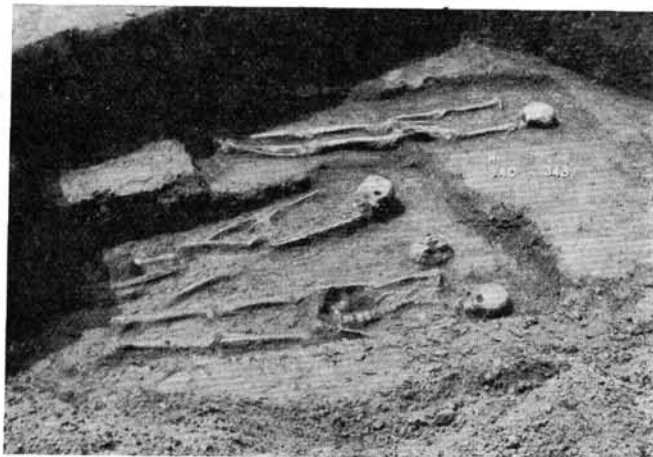
A 116. sz. sír részben fedte a már régebben temetett 118. sz. sír csontvázát. Az alsóban többek között jellegzetes fülbevalópárt találtunk. A fülbevalók bronz karikaívén három-három ezüst kisgömb ült. Csüngőjét két sor aranygömböcs és ehhez forrasztott ékkő-rekeszes csonkakútlák, kék üveggyöngy, aranyfonál és ezüst kisgömb alkotja. A bronz, ezüst, arany és színes üveg kellemes összehatásává teszi az egyébként nagy fülbevalót. A cseppalakú rekeszekben elhelyezett színes anyag az egyikben vékony lemezzé sűrűsödve maradt meg.¹⁷ Az előzőkhöz hasonló rekeszes bronz fülbevalókat rátemetkezés nélküli sírból mutatunk be a 265. és 258. sz. sírokból (3. kép.). Az egyikben ovális bronzcsat és durva agyagedény (3. kép 1.), a másikban szemesgyöngyök és bronz karperec az említésre méltó kísérő anyag.

Jól tükrözi az avar kor legjelentősebb változását a 143. számú férfisírban talált leletanyag. A harcost nagyméretű, visszacsapó íjjal temették el. Ruháját egy préselt veretkből álló keskeny öv, felsőruháját egy újdívatú, öntött, griffes-indás öv díszítette. Az utóbbinak nagyszíjvégén két egymással szembenéző griff ábrázolása gondos munkával készült darabnak látszik. A griff visszahajló farokbojtja szőlőlevél utánzatú, akárcsak az indás kissíjvég indáinak a vége,¹⁸ míg a veretek forgó napkorongot ábrázolnak. Trapézalakú csat tartozik hozzá. Kézzelformált edény és marhacsont a szokásos kiegészítője a hasonló korabeli síroknak.

A temető déli szélén eltemetett egyik férfi övének öntött bronz vereteit még csaknem teljes számban találtuk meg (4. kép.). Ezeket a VIII—IX. század fordulóján készíthették, de sírba csak a IX. század első harmadában kerülhettek, az öntvények díszítése ugyanis késői típusú. Néhány csüngőtag letörése és elvesztése még a sírbatétel előtt történt, ami az öv hosszantartó viselését tanúsítja. A gazdag öv (5. kép.) a sírban talált ital-tartó edény (6. kép. 3.) az ételmellékletéről tanúskodó marhalábszárcsont, kés, ár, és két háromélű nyílhegy (7. kép.) az avar férfiak temetésénél szokásos ritust árulja el. Az övveretek a Bakonyi Múzeum 1964. évben rendezett kiállításának anyagában megtekinthetők. Érdekes bizánci ábrázolása miatt¹⁹ a Kárpátkonferenciái anyagban és itt is bemutatjuk (60. sír).

A férfisírok közül utolsónak a 189. számú hiányos övgarnitúráról szólunk, ahol három növényindás darab és egy törötten is kopásig használt griffes-indás nagyszíjvég került elő. Ez az avar viselet késői szakaszára utal (IX. századi második fele). Az előző sírral ellentétben ez a temető északnyugati szélén foglalt helyet.

Az öntött övgarnitúrás változást bevezető időben temetett nők ékszereiből nézzük meg elsőnek a temető egyik kis tisztása szélén feltárt 165. sz. sírban találtakat.

2. Halimba, avar temető, 340—343. sír.

2. Halimba, Awarischer Friedhof, Gräber 340—343

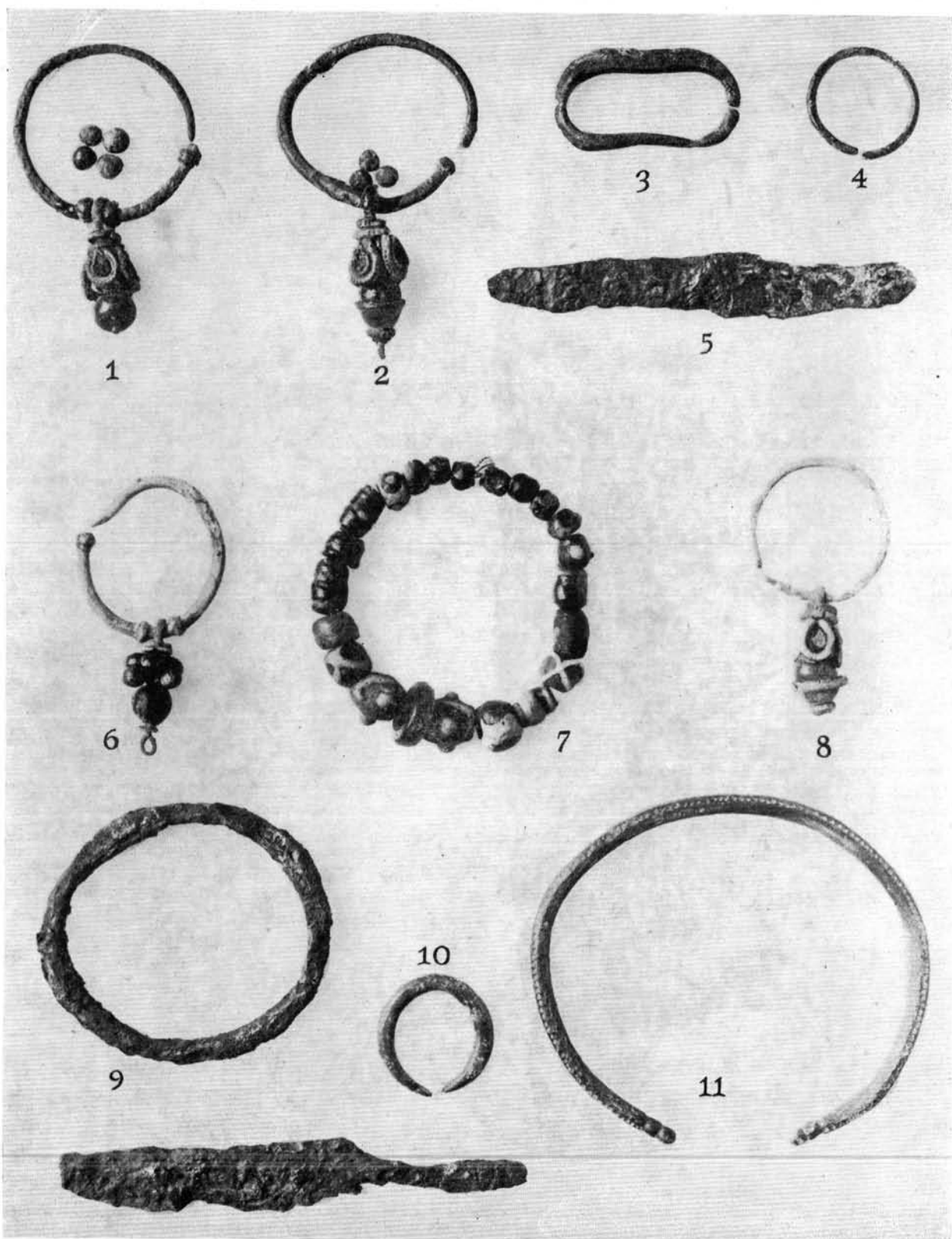
2. Halimba, cimetiére avar, tombe Nos 340—343

2. Халимба, аварский могильник, погребения 340—343.

Ebben egy egyfülű edényforma kezdetleges, kézi készítésű utánzata jelent meg. A Kárpátmedencébe érkező új elem kellő mennyiségben még nem készítette a korongon készült jó árut s így az a temetés idejére nem érkezett el Halimbára.²⁰ Ezt a halottat azonban ilyen típusú edénnyel kellett, vagy illett eltemetni. Durva anyagból kézzel készítették ezért azt el. A fiatal nő csontváza mellett szép leletanyagot találtunk: préselt bronzlemezek sorából alkotott fejdísz; két kisgömbös-granulált csonkakúpos nyakú arany fülbevalót, gyöngyfűzért, csatfibulát, kaparókést, szűrőkanalat, két poncolt-díszű rosszezüst gyűrűt, és vas karpereceket. Ez a temetés röviddel az újabb néphullám érkezése után történhetett.²¹

A középvavari idők temetkezései során került a földbe a 274. sz. sírban talált nő holtteste. Préselt kerek boglárpár, csonkakúp-tölcsérben üvegszemes csüngőjű fülbevaló, borsószem nagyságú gyöngyökből álló nyaklánc, vékony bronzhuzalból készült nyakpercec, bronz és vas karperecek, gömböcsös, aranyozott kis fülbevalók voltak a mellékletei.²²

A 275. sz. sír jobb combcsontját megsemmisítették a 276. sz. sír gödrének ásásakor s a fiatalabb temetésű, 276-os sír csontváza belenyúlik a másik gödrébe. A másodtemetkezésű combcsontjai között „keleti” típusú, finoman iszapolt egyfülű cserépedényt²³ találtunk (6. kép 2.). Az új néphullám nem vette figyelembe a korábbi sírok pontos helyét. A lábknál elhelyezett durva edény sírbatételével azonban a korábbi lakosság hagyományai éltek tovább. A Kárpátmedencében ké-

4. Halimba, avar temető, 60. sír.
 4. Halimba, Awarischer Friedhof, Grab 60
 4. Halimba, cimetière avar, tombe No 60
 4. Халимба, аварский могильник, 60-е погребение

szült keleti típusú edények e halott temetésekor már eljutottak Halimbára is. Az aprógyöngyök mellett itt dinnyemaggyöngyöket is találtunk.²⁴

A temető déli szélén a 60. sz. sírral egy vonalban bontottuk ki az 56. sz. sír női csontvázát. A sírban fülbevalópárt, üvegbetétes korongalakú mellboglárpárt és dinnyemagalakú üvegyöngyöket, gyűrűt, kést, vascsatot, orsógombot és edényt találtunk. Ezek készítésére és sírbakerülésére a 60. sz. férfisírral kapcsolatban mondtak érvényesek²⁵ (6. kép 4. — az edény — és 8. kép.).

A 173. számú gyermeksír részben fedte és elpusztította az alatta levő 174. számú sírba tett halott csontvázát. A fiatalabb temetésű gyermek csontváza mellett volt többek között 6 db. bronz karperec, egy pár ovális, dobozalakú préselt bronz boglár, egy fejeggyűrű és főleg dinnyemaggyöngyökből álló nyaklánc.²⁶

Folytathatnánk a kettős temetkezések bemutatását, azonban tájékoztatásul a hasonló 40 sírpárból már az eddig bemutatott is elegendő. Ezeknek és a temetőszéli temetkezéseknek segítségével a halimbai VI—IX. századi temető benépesedését hűen nyomon tudtuk kísérni a terület elfoglalásától a magyar honfoglalók által megnyitott, már publikált köznépi temető helyének kijelöléséig.

A fentiek alapján a halimbai avarkori temető anyagában négy nagyobb változást figyelhetünk meg. A tárgyi anyag változásából természetesen nemcsak a legfelsőbb vezetőréteg kicserélődésére és új gazdasági érdekkörök behatolására, hanem politikai és népmozgalmi eseményekre is lehet következtetni.

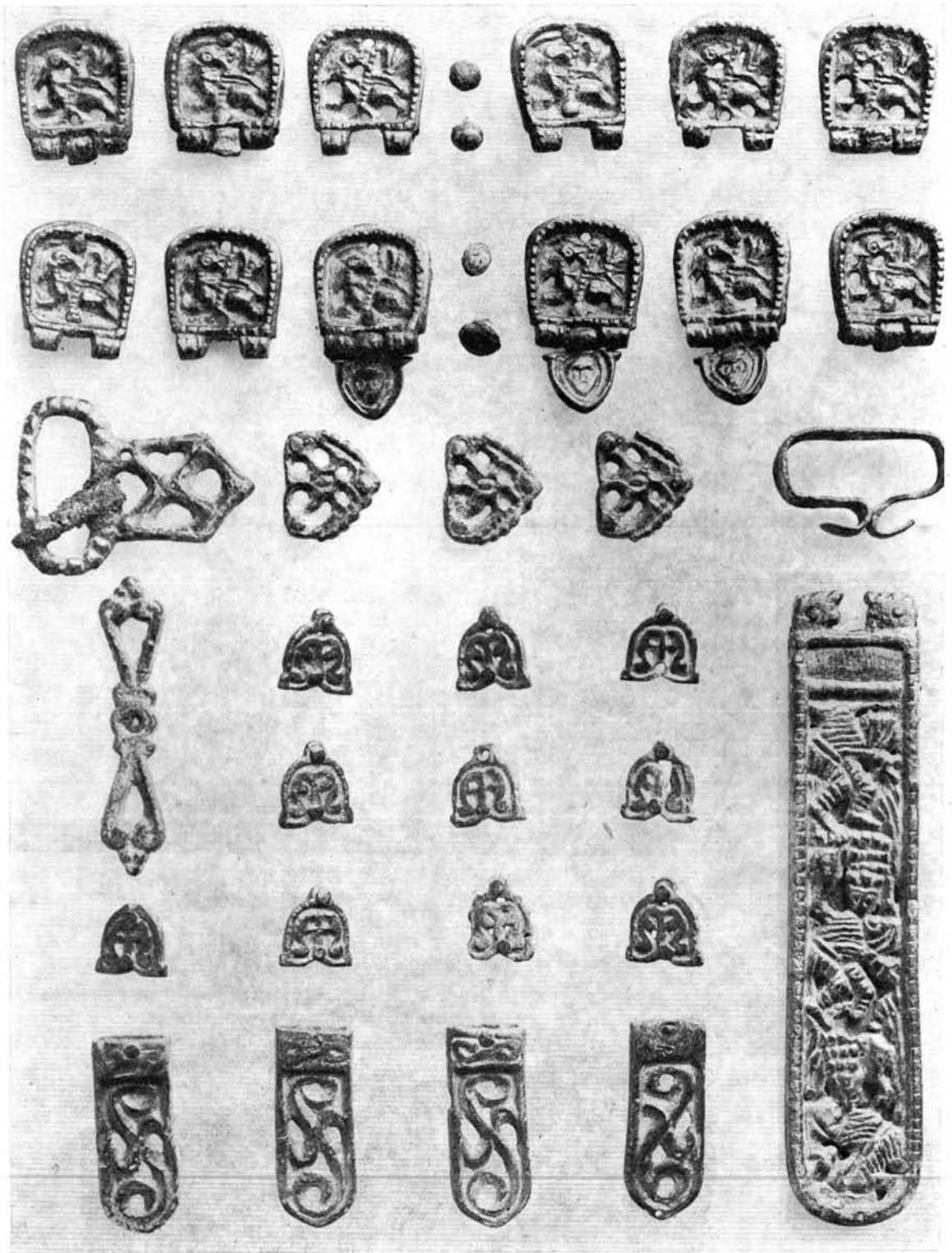
Az avar hódítók az 570-es években megszállták a bakonyi erdős vidékkel együtt Halimbát is. Veszprém megyébe települő törzsük a gepidáktól, langobardoktól szerzett zsákmányból, a bizánciak adójából gazdagon temetkezhetett. Ez felkeltette a helyi lakosság és más népek érdeklődését, akik az első politikai változás alkalmával kirabolták a sírokat. Az akkor kifosztott sírok száma, a sírok irányát is figyelembevéve mintegy 30—40 lehetett. Az első generáció után történhetett ez a

fosztogatás.²⁷ A feldúlt sírokból is maradt még néhány koponya. Ezek összehasonlítása és vizsgálata a második csoport kirabolatlan sírjaiban talált koponyákkal döntő fontosságú eredményt hozhat a változás természetét illetően. A sírok számából ítélve (cca 70) ez a második szakasz a 2. és 3. generáció temetkezéseit öleli fel. Az abszolút időszámításhoz viszonyítva az első kirablott csoport 570—600 között, a második (fonatdíszesek) 600—680 között használta a temetőt. A griffes-indások már a harmadik avar népcsoportot képviselik 680—800 között, amelyeknek egyes késői övfelhasználásai 800—900 között is előfordultak.²⁸ A 4. jelentős változás, amelyben a kutatók egyhangúan megegyeznek, a VIII—IX. század fordulóján lezajlott frank-avar háború nyomán következett be.²⁹ 800 után Dunántúl lassan nyugati befolyás alá került, és ennek tükröződésékként olyan tárgyak jelentek meg a lakosság körében, amelyek korábban itt nem voltak divatosak.³⁰ Természetesen még egy generáción keresztül tovább tart a meglevő készletek, avar ruházat és felszerelés felhasználása és sírbakerülése. A IX. század második harmadában a régi szokás szerint temetkezők már csak hiányos övveretekkel tudtak reprezentálni.³¹ A század végén pedig csak emléktárgyként marad meg itt-ott néhány tipikus öntött veret a hagyományos temetkezési ritushoz.³²

Az alakuló feudális központokban azonban, ahol a legyőzött avarok letették a hazai viseletet és fegyvereket, azonnal nyugati típusú íjat, köpünyilat, kardot, kést, szíjcsatot, sarkantyút, másfajta kerámiát, összetett gyöngyöket és egyszerű fülbevalót kaptak, ott az avarkori felszerelési tárgyak már a IX. század első felében is csak emléktárgy formájában és hiányos funkcionális darabokként kerültek a sírba.³³ Itt az átváltási folyamat szinte egy fél évszázaddal megelőzte az együtt-

- ←
3. Halimba, avar temető, 1—5.: 265. sír; 6—12.: 258 sír.
 3. Halimba, Awarischer Friedhof, 1—5.: Grab 265;
 6—12.: Grab 258
 3. Halimba, cimetière avar, 1—5: tombe No 265; 6—12: tombe No 258
 3. Халимба, аварский могильник, 1—5: 265-е погребение,
 6—12: 258-е погребение

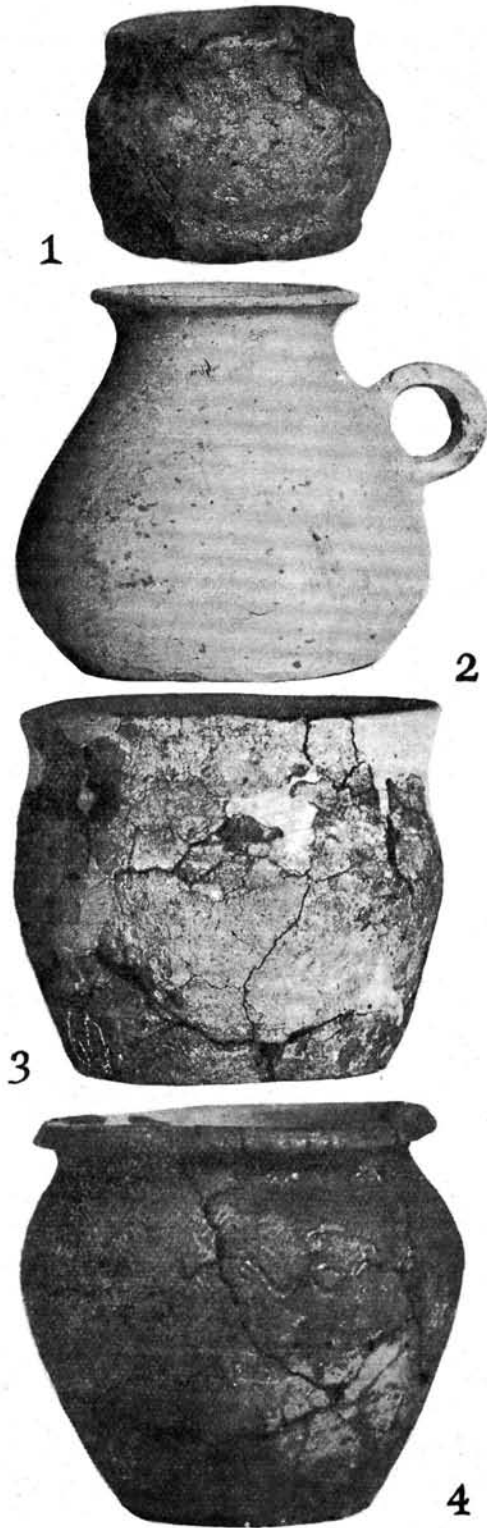
6. Halimba, avar temető, 1.: 265. sír; 2.: 276. sír; 3.: 60. sír; 4.: 56. sír.
 6. Halimba, Awarischer Friedhof, 1.: Grab 265; 2.: Grab 276; 3.: Grab 60; 4.: Grab 56.
 6. Halimba, cimetiére avar, 1: tombe No 265; 2: tombe No 276; 3: tombe No 60; 4: tombe No 56
 6. Халимба, аварский могильник, 1.: 265-е погребение, 2.: 276-е погребение, 3.: 60-е погребение, 4.: 56-е погребение.

maradt avarkori lakosság hagyományos felszerelésének eltűnését. A maradék tárgyak felhasználása is erősen meggyorsult. A halimbai temető IX. századi utolsó temetkezéseit összevetve a IX. századi fenékpusztai³⁴ és sopronkőhidai³⁵ temetők anyagával, az utóbbiak frank szolgálatban állóknak, a halimbai pedig az avarkori lakosság korábbi és folyamatos IX. századi temetkezéseiként foghatók fel.³⁶

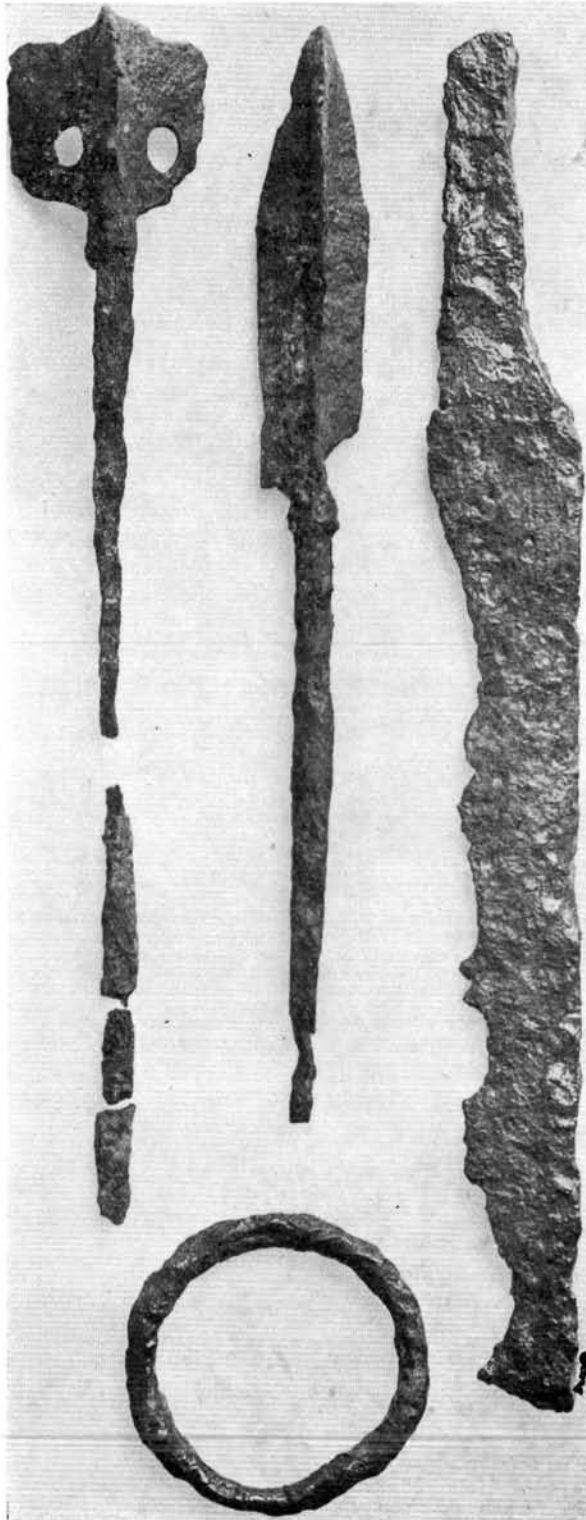
A X—XII. századi halimbai temető X. századi szakaszának régészeti anyaga jelentős mértékben helyi hagyományokra utal,³⁷ ezért a honfoglaláskor itt talált lakosság továbbélésére enged következtetni. A temetkezés első szakaszának sírjai azonban a helyi lakosságra utaló szokás és leletanyag mellett mást is elárultak. A 860. számú sírban például a csontváz jobb vállcsúcsánál a magyar honfoglalók nyilaira jellemző trapézalakú nyílhegyek voltak.³⁸ A csontváz koponya-típusa pedig a honfoglalók kistemetőiben találhatókkal egyező, így kétségtelenül a honfoglalók soraiba tartozóra utal. Ilyen típusú embertani anyag több esetben fordult elő a X—XII. századi temető legrégebbi, azaz X. századi szakaszában.³⁹

A kalandozásokon szerzett zsákmányból sírbakerült pénzek is a honfoglalók hozzátartozóinak jelenlétét bizonyítják.⁴⁰ Az egész temető leletszegénysége mégis azt mutatta, hogy ide a közrendűek, a helyhezköttöttek, azaz a szolgáltatásokra kötelezettek temetkeztek.

El kell vetni azt a korábbi nézetet, hogy a szegényes, de népes nagytemetők kizárólag a helyben talált lakoságtól származtak, s csak a kistemetők keleti származású pitykés, rozettás mellékletű sírjai a magyaroktól. Egy-egy honfoglaláskori típusú kistemetőre másutt is több köznépi nagytemető esik. A honfoglalók nemzetiségi és törzsi előkelőinek egy-egy nagycsaládjához a X. században több falu köznépe tartozhatott. A halimbai X—XII. századi nagytemető egy későavar-magyar köznépi temető. Ugor-magyar elemeknek a halimbai avar temetőben található előfordulására, továbbélésére,

- ←
 5. Halimba, avar temető, 60. sír.
 5. Halimba, Awarischer Friedhof, Grab 60
 5. Halimba, cimetiére avar, tombe No 60
 5. Халимба, аварский могильник, 60-е погребение

7. Halimba, avar temető, 60. sír.
 7. Halimba, Awarischer Friedhof, Grab 60
 7. Halimba, cimetiére avar, tombe No 60
 7. Халимба, аварский могильник, 60-е погребение

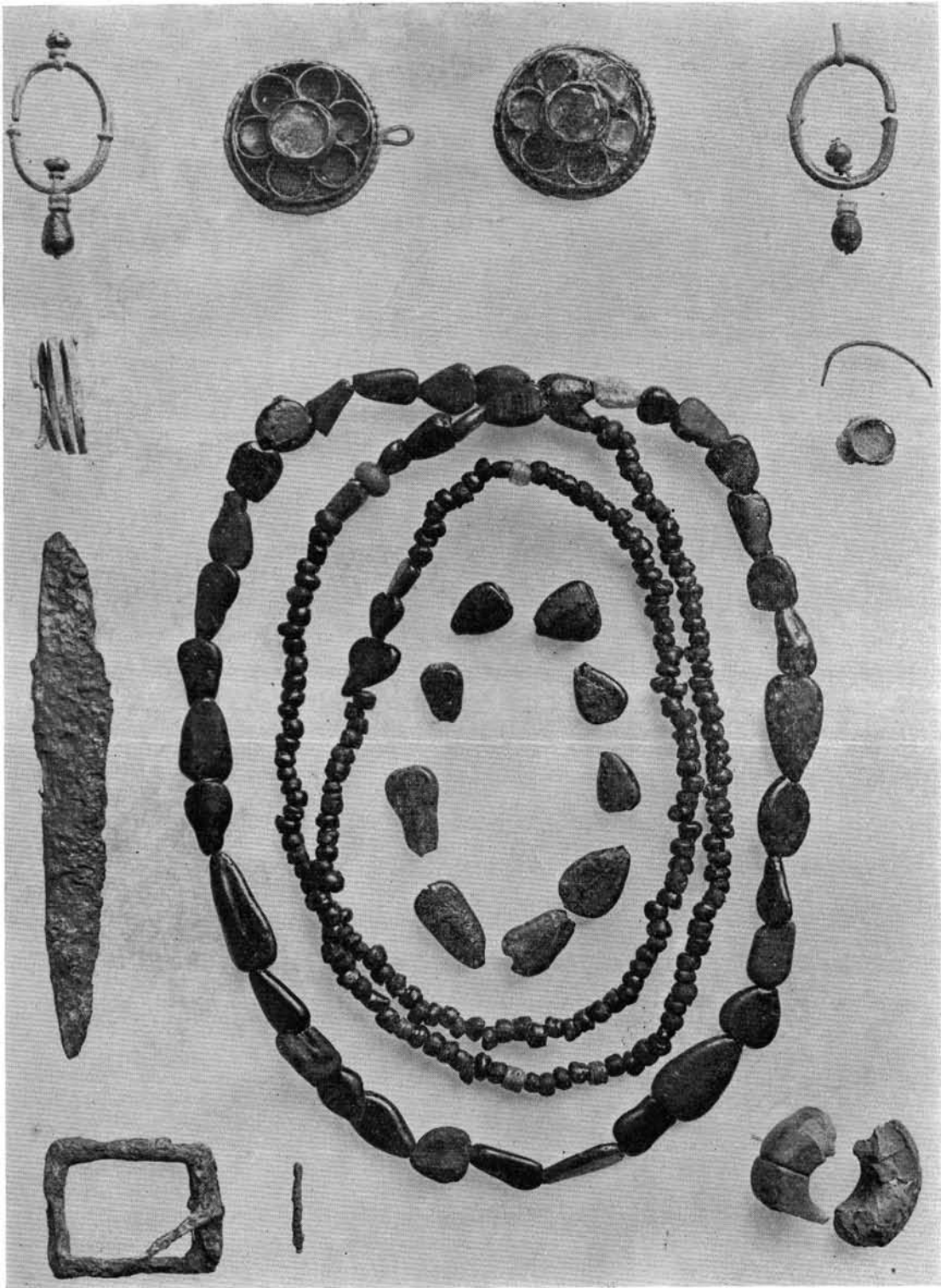
valamint a magyar honfoglalással megjelent új ember-típusok feltűnésére és számarányára az embertani vizsgálatok befejeztével még konkrétebb választ kapunk.

Török Gyula

JEGYZETEK

- ¹ Az itt közölt szöveg egy része elhangzott a Szlovák Régészeti Intézet (Nyitra) rendezésében megtartott Kárpát-konferencián (Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba im VI—IX. Jahrhundert). Az előadásokat összefogó kötetben közreadott képek kiegészítésére mutatunk itt be néhányat.
- ² Ezt a lehetőséget Nagy Géza már korábban felvetette: Magyarország története a népvándorlás korában. (Szilágyi S., A magyar nemzet története I. Bp. CCCXL.)
- ³ Teczeli Béla bányaigazgató később is sok segítséget nyújtott a feltáráshoz.
- ⁴ Az anyagi fedezetet a MNM Főigazgatósága és a MTA II. Osztályának Vezetősége folyamatosan biztosította.
- ⁵ Feltárázásában az Embertani Tár tudományos dolgozói és a MNM több kutatója nyújtott értékes segítséget.
- ⁶ Török Gy., Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Arch. Hung. XXXIX. Bp. 1962.
- ⁷ Arról, hogy Halimbán avar temető is található, a Bakonyi Múzeum leltárkönyvéből következtettünk. Ott ugyanis eső által kimosott néhány sír anyagát találtuk bejegyezve.
- ⁸ Összesen 486 avarkori sír került feltáráásra.
- ⁹ L. Kovrig I., Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyan, Arch. Hung. XL. 1962.
- ¹⁰ Az avarkori temetők általában szétterülők és a legtöbb esetben csak egy részük van feltárva. A halimbai mindkét csoporttal szemben kivételt képez.
- ¹¹ A korai kengyelekre vonatkozóan lásd: Kovrig I., Adatok az avar megszállás kérdéséhez. (Acta Arch. Hung. 6. 1955. 163—192. o.)
- ¹² A széles szíjvégek tüszőövekhez tartoztak, ahol a lemezes veretek is hasonló szélesek, és a hát közepére eső ugyanolyan széles fémlaphoz egy-egy merőlegesen szerelt köríves tag csatlakozik. Szép példáját ismerjük Kerepesről (MNM-ban.).

8. Halimba, avar temető, 56. sír.
 8. Halimba, Awarischer Friedhof, Grab 56
 8. Halimba, cimetiére avar, tombe No 56
 8. Халимба, аварский могильник, 56-е погребение

- ¹³ A préselt mintás szíjvégeknek ez a típusa a délkelet-európai népek szőnyegeknek közvetlen hatását tükrözi. Fotóját lásd: a Kárpátkonferencián elhangzott előadásokat összefoglaló kötetben. Nyitra.
- ¹⁴ Az avarok ezt a típust a beolvadó germán törzsek töredékeitől örökölték. Hasonló díszítésű veretek számos avar temetőből ismertek: (Aradac, Cikó, Gátér, Igar, Kiskassa, Kunszentmárton, Mártély, Nagymányok stb.). Fotó: Kárpátkonferencia. Nyitra.
- ¹⁵ A hasonló díszítetlen kettőslemezű szíjvégek Kovrig I. szerint az avar korszak korai szakaszára jellemzőek. (L.: L. Kovrig Ilona: *Das awarenzeitliche . . . c. művében erre az időszakra vonatkozó észrevételeket.*)
- ¹⁶ Hasonló fülbevaló aranyból a halimbai 5. férfisírból, de a dunapentelei 10. sz. férfisírból is ismert. Az utóbbi képet l. az Arch. Hung. XVIII. IV. tábla 7. sz. alatt.
- ¹⁷ A fülbevalóknak ez a típusa még, ha aranyból van, akkor sem tartozhat az avar honfoglalók eredeti anyagához, mert a Pontus vidékének rekesztötvössége ismerhető fel benne.
- ¹⁸ Griff-ábrázolások a préselt vereteken csak ritkán találhatók. A griffes veretek öntése kezdetén a római hagyományokból táplálkozó műhelyek jegyei ismerhetők fel, míg a késői vereteken már elmosódnak.
- ¹⁹ Hasonló ember-oroszlán küzdelem ábrázolását ismerjük Nagysurányból, Hatvan—Boldog, Homokmégy—Halom. és egy hernádvölgyi lelőhelyről. Az öv madáralakos vereteivel egyezők Szébényből és Szeged—Bilicsről is előkerültek.
- ²⁰ Az olcsó és törékeny edényeket bizonyára nem szállították nagy mennyiségben DK-Európából a Kárpátmedencébe, hanem az új avar kori néphullámmal fazekasok is érkeztek, akik letelepülésük után kezdtek el dolgozni.
- ²¹ Fotó: Kárpátkonferencia. Nyitra.
- ²² Fotó: Kárpátkonferencia. Nyitra.
- ²³ Ezekkel az edényekkel többen foglalkoztak már. Legutóbb a Kárpátkonferencián Darina Bialekova, *Zur Frage der Genesis der gelben Keramik aus der Zeit des zweiten awarischen Kaganats im Karpatenbeckens*. Nitra, 1966.
- ²⁴ DK-Európának ugyanarról a dinnyetermő vidékéről érkeztek honosították meg a Kárpátmedencében az ún. dinnyemagalakú gyöngyök viseletének széles körben elterjedt divatját.
- ²⁵ A közelfekvő 60. sz. férfisír kézzelformált edényével ellentétben az 56. sz. sírban talált edény már nem a helyi lakosság hagyományai szerint készült és az ún. „keleti” finom kerámiához sem tartozó, hanem a hazánk területére a romanizált területekről behatoló tipikusan IX. századi kerámiához. Ez a típus a korábbiaktól jól megkülönböztethető.
- ²⁶ Fotó: Kárpátkonferencia. Nyitra.
- ²⁷ Nagy G.: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai útja, Arch. Ért. XXVI. 1906. 405. 1.
- ²⁸ Sok kutatót tévesztett már meg a Nagy Károly győzelmes hadjárata nyomán elszállított kincsekről szóló feljegyzés. (Einhardus: Nagy Károly élete 13. fejezet.) Ez azonban nem érinthette a nép viseletének forgalomban levő bronz és vas szereléseket, a raktári és piaci árukészleteket. Ezek a IX. század folyamán kerültek sírba.
- ²⁹ Ua.
- ³⁰ Többszörösen összetett és millefiori gyöngyök, Karantán vidéken divatos fülbevaló, a korábbiaktól elütő kerámia, köptüs-szárnyas frank lándzsák, köpüs nyílhegyek és sarkantyúk.
- ³¹ A maradékáru felhasználása mellett a blatnicai típusú és a poncolt háterű bronz veretek és szíjvégek, mint a IX. századi új készítmények használata is elterjedt.
- ³² Lásd a későavar temetők szélén elhelyezett sírokat.
- ³³ A IX. században benépesített sopronkőhidai temető 16. sz. sírjában pl. az övön már csak áttört liliumdíszű, öntött bronz szíjvég és vascsat volt. (Török Gy., *Beobachtungen der Freilegung des Gräberfeldes von Sopronkőhida. Arbeits und Forschungsberichte . . . 11/12 1963*. Berlin.)
- ³⁴ Cs. Sós Ágnes: *Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Keszthely—Fenekpuszta*. (Acta Arch. Hung. 13. 247—305 o.)
- ³⁵ A temető teljes feldolgozása is befejeződött. Megjelentése nyomdai kapacitás hiánya miatt késik.
- ³⁶ Halimba lakosságába, a temetkezési rítusból ítélve, kevés idegen elem került a IX. század folyamán.
- ³⁷ L.: Török Gyula, *Die Bewohner von Halimba . . . 32—34. 1.*
- ³⁸ Uo. XI. tábla.
- ³⁹ Nemeskéri János szíves közlései alapján.
- ⁴⁰ Török Gyula: *Die Bewohner von Halimba . . . IX, XI, XII. tábla.*

Neuere archäologische Freilegungen bei Halimba

Mit der Erweiterung der Bauxitbergwerke hat bei Halimba auch die archäologische Freilegung begonnen. Funde aus den Zeitaltern Halstatt, La-Tène, der Römerzeit, der Völkerwanderung, weiterhin aus der Zeit der ungarischen Häuptlinge und der ersten Könige wurden ans Licht gefördert. Aus dem Gesichtspunkte der ungarischen Geschichte ist das Kennenlernen und die Bearbeitung der Friedhöfe aus den 6—9-ten und aus den 10—12-ten Jahrhunderten wichtig, da sie beim Vergleichen des spätawarischen Materials aus dem 9-ten

Jahrhundert und desjenigen aus der Landnahme der Ungarn im 10-ten Jahrhundert brauchbar sind. Die Bearbeitung des Friedhofes aus den 10—12-ten Jahrhunderten ist im Bd 39 von Arch. Hung. erschienen. In diesem Prospekt wird über den awarischen Friedhof aus den 6—9-ten Jahrhunderten, dessen Erschließung 1965 beendet wurde, kurz berichtet. Die 486 Gräber des Friedhofs liegen auf einem verhältnismäßig engen Gebiet, da die Beerdigung stellenweise zwei-drei Schichten hat. Die Übereinander-Schichtung der Gräber hat

es wesentlich erleichtert den Bevölkerungsvorgang des Friedhofes zu bestimmen. Die Schichten mit ihrem Fundmaterial waren behilflich in der Feststellung, daß die Beerdigungen in vier größere (oder sechs kleinere) Zeiträume zerlegbar sind und diese Zeiträume bzw. Gruppen nur teilweise mit der Ankunft von neuen ethnischen Elementen im Karpathenbecken zusammenfielen, während sie teilweise Reste der Beerdigungen von der ständigen lokalen Bevölkerung sind.

Es wurde nachgewiesen, daß die erste Gruppe aus den Gräbern der ersten Generation der Awaren besteht, die in den Jahren 568—70 in Transdanubien ankamen. Diese Gräber wurden schon am Ende des Jahrhunderts zerstört und ausgeplündert. Die zweite Strecke kann in zwei kleinere geteilt werden (Relief-Druck und Seitenband-Lamellen oft mit Geflechtverzierungen); ihre Beerdigungen mögen zwischen den Jahren 600—680 geschehen sein und ihre Gräber sind nicht

ausgeplündert worden. In der dritten Zeitperiode — zwischen 680 und 800 (die Zwei-Schichtung ist auch hier vorhanden) — wurde das Fundmaterial des früheren Typs eine Zeitlang — ab und zu nebst rankenähnlichen Elementen — noch verwendet; die späteren Beschläge mit den typischen Greif-Ranken-Kombinationen weisen auf eine Auffüllung mit einem neuen ethnischen Element hin. Die letzte — vierte — Periode bzw. Änderung ist nach 800, in Verknüpfung mit den fränkisch — awarischen Kriegen eingetreten, was auch durch das Vorhandensein von westlicher Ware im Fundmaterial gekennzeichnet wird. Diese Beerdigungen aus dem 9-ten Jahrhundert werden später mit dem Teile aus dem 10-ten Jahrhundert des Friedhofes von Halimba aus den 10—12-ten Jahrhunderten verglichen werden können.

Gyula Török

Nouvelles inventions archéologiques à Halimba

A Halimba, parallèlement avec l'exploitation accrue des gisements de bauxite, l'exploration archéologique aussi a commencé. On a mis à jour des fouilles datant des époques du Halstatt, de La Tène, des Romains, de l'invasion des Barbares, des ducs hongrois et des premiers rois. Du point de vue de l'histoire hongroise, la connaissance et le dépouillement des cimetières des VIe—IXe siècles et de ceux des Xe—XIIe sont importants, car leur connaissance permet de comparer la matière bas-avare du IXe siècle et celle de l'époque de la conquête arpadienne du Xe siècle. Le compte rendu du dépouillement du cimetière des Xe—XIIe siècles a paru dans le volume XXXIX de Arch. Hung. Par le présent article, à titre documentaire, nous voudrions attirer l'attention sur le cimetière de l'époque avare des VIe—IXe siècles, dont la mise à jour s'est achevée en 1965. Les 486 tombes du cimetière se trouvaient sur un terrain relativement restreint, puisqu'elles s'étagaient en couches doubles, quelquefois même triples. Ces tombes superposées ont aidé à définir d'une façon décisive le processus de peuplement de ce cimetière. Grâce à elles et aux trouvailles qu'on y a faites, nous avons pu constater que l'on peut fixer la date des enterrements en quatre époques assez longues (ou en six plus courtes) et que ces époques, c'est-à-dire les groupes de tombes y

appartenants ne correspondaient qu'en partie aux arrivées de nouveaux éléments ethnographiques dans le bassin des Carpates; ils sont dus en partie aux enterrements de la population locale survivante.

Nos recherches ont démontré que la première période comprend les tombes de la première génération des Avars, arrivant en Transdanubie en 568—70. A la fin du siècle ces tombes ont été déjà éventrées et pillées. Les enterrements de la deuxième période — que l'on pourrait diviser encore en deux périodes plus courtes — (ornements estampés et bandes lamellées, souvent avec ornements entrelacés) ont eu lieu entre 600 et 680; ces tombes n'ont pas été pillées. A la troisième période (pouvant être également divisée en deux) on s'est servi de la trouvaille de type antérieur, quelquefois ornée d'éléments de rinceaux; les ferrures typiques, agrémentées de rinceaux et de griffons, renvoient à l'intégration d'un nouvel élément ethnique. La quatrième et dernière période a commencé après 800, à la suite des guerres franco-avares. Le changement est marqué par la présence d'articles occidentaux dans les trouvailles.

Ce sont ces tombes du IXe siècle que nous pouvons comparer à la partie du cimetière de Halimba qui date du Xe siècle.

Gyula Török

НОВЕЙШИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ХАЛИМБЕ

С расширением алюминиевых шахт в Халимбе, там начались производиться и археологические раскопки. Были обнаружены материалы, относящиеся к различным историческим периодам, как-то: гальштаттскому, La-Tène, римскому, периоду великого переселения народов, периоду первых венгерских вождей и первых королей. С точки зрения истории Венгрии важны изучение и обработка находок могильников шестого-девятого и десятого-тринадцатого веков. Это дает возможность сравнить материал позднеаварского периода (девятый век) и периода „обретения родины” (десятый век).

Результаты исследования и обработки археологических находок в могильниках, относящихся к десятому-двенадцатому векам, были опубликованы в 39-м томе „Венгерского архива” (Arch, Hung, XXXX). Краткое сообщение об аврских захоронениях, раскопки которых начались в 1965-м году, было дано нами в этом обзоре. 486 погребений могильника были сконцентрированы на довольно небольшом пространстве, в некоторых местах было обнаружено два-три слоя захоронений. Погребения, расположенные друг на друге, оказали решающую помощь в определении заселения кладбища.

На основании этих археологических находок мы определили, что погребения можно распределить по времени на четыре больших (или шесть меньших) групп, и эти группы, т. е. периоды только частично совпадают со временем появления в Карпатском бассейне новых народов, остальная часть происходит

от захоронения местного населения, продолжавшего жить здесь и в дальнейшем.

Исследования показали, что первую группу захоронений составили могилы первой генерации аваров, появившихся в Задунайской низменности в 568—70-х годах. Они, эти могильники, уже к концу века были разворожены и разграблены.

Вторую группу захоронений, которую можно разбить на два меньших периода, составляют погребения, произведенные между 600-м и 680-м годами. Эти могилы не разграблены, надгробия с прессованными барельефами, с боковой ленточной пластиной, часто с плетеными украшениями.

В третьем периоде (тоже разделяется на две группы) — между 680-м и 800-м годами — первое время при захоронениях пользовались такими же материалами, которые были найдены в предыдущих слоях, кое-где с изображением лозы. В дальнейшем встречается характерная чеканка с изображением грифона и лозы. Это указывает на то, что в то время в Карпатском бассейне появились новые народы.

Последний, четвертый, период наступил после 800-х годов, вслед за франко-аварскими войнами. На это указывают и вещи западного происхождения, найденные среди археологического материала этого периода.

Эти погребения, восходящие к девятому веку, мы и будем сопоставлять с халимбскими погребениями десятого-двенадцатого веков, а именно с той частью их, которая относится к десятому веку.

Дьюла Тёрёк